

Annukka Aho^a

Kestävän hyvinvoinnin mahdollisuuksia osuuskuntatyössä: neljä pienosuuskuntaa eettisen päätöksenteon tiloina

Possibilities of sustainable welfare in cooperative work: Four small co-ops as spaces of ethical decision-making

This article approaches the issues of sustainable work in the context of cooperatives, which provoke interest as a democratic form of enterprise often oriented towards shared needs rather than growth or profit. By close reading the thematic interviews of members from four rather small, recent cooperatives the article explores how the diverse cooperative work is shaped by negotiating a wide array of needs, here conceptualised with the help of the HDLB model of sustainable welfare. The prospects of sustainable work in these co-ops can be described as responsible activity, in which the recognised needs translate into connective and compassionate relations to human and more-than-human others near and far and the responsibilities taken teach the active members skills of sharing power. Both aspects involve also contradictions to work on. At large, the absence of profit orientations could enable livelihoods based on a smaller volume of economic activity and lower environmental impacts. Considering sustainable welfare as a most meaningful goal of economic activity could contribute to a shift away from valuing work mainly based on the monetary returns produced, while looking at all kinds of work as inherently heterogenous and constantly negotiated could help to spot practises worth strengthening anywhere.

Keywords: cooperatives, diverse economies, sustainable work, sustainable welfare

Johdanto

"[T]ietyt tabot haluu kynsin ja hampain pitää kiinni siitä, että pittää kasvaa ja pittää kuluttaa enemmän... Ku se ei oo mahdollista, niin miks ei tehdä niitä ratkasuja nyt, ku sit se on nii äkkäjäyrkkä seinä, että ei tiiä, miten siitä selvittäään [...]. Mut semmonen uus aikahan on alkannu, että mie lullen, että tää vuosi on jo semmonen, että tässä kääntyy tosi moni asia." (H1)

^a Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, annukka.aho@gmail.com

Paljon tulee väistämättä muuttumaan, kun ilmakehän hiilidioksidipitoisuus on jo noussut merkittävästi esiteollisesta ajasta ja erilaisten ympäristömuutosten yhteisvaikutukset ovat arvaamattomia. Kuten edellä lainattu joensuulaisen pienosuuskunnan jäsen uumoilee, jonkinlainen käänne lienee tapahtunut, kun ilmastonmuutoksesta on vihdoinkin tullut pysyvä osa julkista keskustelua. Kitka pysyvä tutuilla urilla on kuitenkin suurta ja rakenteelliset suunnanmuutokset hitaita, vaikka vallalla olevaa kehitystä voi kuvata haavoittuvaisuuden tuotannoksi (Lähde 2013, 32).

Jälkifossiilista yhteiskuntaa rakennettaessa, kun lähes kaikki joudutaan miettimään uusiksi, myös talouden tekemisen ja ymmärtämisen tapoihin on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota. Tarvitaan talouspolitiikkaa ja talouden käytäntöjä, joissa otetaan toiminnan aineelliset ehdot vakavasti ja huolehditaan oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta silloinkin, kun talous ei kasva (esim. Lähde 2013; Ulvila & Pasanen 2010). Toimintatapojen uudelleenarvioiminen on tärkeää kaikissa mittakaavoissa, ja kestäviä, vaikutuksiaan ja yhteyksiään laajalti huomioivia käytäntöjä voi rakentaa kaikkialla (esim. Gibson-Graham *ym.* 2019). Sellaisena voi tarkastella myös alussa lainatun jäsenen osuuskuntaa, jonka toiminnassa jäsenten toimeentulon turvaamiseen yhdistyy kattava pyrkimys tehdä hyvää ja välttää ympäristövahinkoja.

Talouden arvioiminen kaikille mahdollisen, kestäväen hyvinvoinnin näkökulmasta asettaa kyseenalaiseksi niin bruttokansantuotteen kuin yksittäisten yritystenkin kasvun tavoittelun (Joutsenvirta *ym.* 2016). Bruttokansantuotteen absoluuttinen irtikytkentä hyvinvoinnin aineellisia edellytyksiä rapauttavista kasvihuonekaasupäästöistä ja materiaali- ja energiavirroista ei vaikuta realistiselta (Vadén *ym.* 2019), ja kasvun yhteydet hyvinvointiin ovat ylipäättään ristiriitaisia ja hataria (Eskelinen 2012, 82–83; Joutsenvirta *ym.* 2016, 70–74).

Kaikkien toimeentulosta huolehtiminen samalla, kun ympäristökuormaa kevennetään, edellyttää myös työn ajattelemista ja tekemistä toisin (Joutsenvirta *ym.* 2016, 135). Osuuskunta mainitaan usein yhtenä lupaavana kestäväen työn järjestämisen tapana, jossa ”työtä tehdään ihmisten tarpeita eikä sijoittajien voittoja varten” (emt., 219) ja joka ”on mahdollisuus jopa rakentaa kasvupakosta vapaata [...] taloutta” (Moilanen *ym.* 2014, 192). Jäsenten toimeentulon ynnä muiden tarpeiden turvaaminen on aina ollut keskeisiä osuustoiminnan tavoitteita, ja uusia osuuskuntia perustamaan houkuttelee muiden syiden muassa ympäristöhuolesta ja yhteistoimintakiinnostuksesta kumpuava tahto kokeilla toisenlaista taloutta. Vaikka osuustoiminnan muodot ovat moninaisia, tasaomistusta ihanteellisesti seuraavan jäsenten yhtäläisen päätösvalan myötä osuuskunta edustaa mahdollisuutta laajentaa demokratian alaa taloudessa – ulottaa se tuotannon ja kulutuksen paikkoihin ja ylipäättään toimijoiden välisiin suhteisiin, ja tehdä neuvottelu toimintatavoista ja tavoitteista siten tavoitettavaksi suuremmalle osallisten joukolle. (Emt., 10, 13.)

Artikkeli perustuu pro gradu -tutkielmaani (Aho 2019). Tarkastelen neljässä pienehkössä, vuosina 2011–2015 perustetussa osuuskunnassa tehtävää monimuotoista työtä jäsenten teemahaastattelujen pohjalta, suhteessa keskusteluihin yhteistaloudesta ja kestävästä hyvinvoinnista. Kuvaan etenkin osuuskuntatyön tekemiseen vaikuttavia ja työssä solmittavia suhteita sekä niitä muovaavia eettisiä päätöksiä (ks. Gibson-Graham 2006, 89–97). Kysyn, 1) millaisena hyvä työ näyttäytyy osuuskuntien jäsenille; 2) mitä ja keiden tarpeita osuuskuntatyössä huomioidaan, kun päätösvalta on pitkälti tekijöillä; ja 3) millaisia kestäväen hyvinvoinnin aineksia työstä löytyy.

Teoriainformoiduksi lähiluvuksi tarkentuvan sisällönanalyysin tuloksena empiirisestä osasta muotoutui moniääninen kertomus toisenlaisen työn arkisista mahdollisuuksista esimerkkiosuuskunnissa. Ennen kuin keskityn työssä muotoutuviin merkityksellisiin suhteisiin kestäväen hyvinvoinnin ulottuvuutena (Hirvilampi 2015, 69), paneudun talouden käsittämisen tapoihin artikkelin teoreettisena taustana, avaan tutkimusvalintoja ja esittelen tarkastelemiani osuuskuntia.

Talouden kirjo avaa tilaa keskustelulle

Vilkaista toisenlaisten talouksien keskusteluista ja kokeiluista huolimatta puhe selkeäräjaisesta, omia lainalaisuuksiaan seuraavasta taloudesta määrittää edelleen politiikan mahdollisuuksia. Koska taloustieto on performatiivista – se osallistuu kuvaamiensa käytäntöjen tuottamiseen tietynlaisina ja enemmän tai vähemmän todellisina (Gibson-Graham 2008; Eskelinen 2016) – toisin tekemisen mahdollisuuksiin vaikuttaa myös se, mitä huomioidaan taloutena, miten sen ajatellaan toimivan ja millaisia tavoitteita vasten talouden käytäntöjä arvioidaan.

Ymmärrys irrallisesta, omalakisesta taloudesta perustuu pitkälti uusklassisen taloustieteen metodologiaan, jonka mukaan talouden prosesseista saa mallintamalla luonnontieteellisen kaltaista, objektiivisena esitettävää tietoa. Lainalaisuuksien moottorina pidetään rationaalisesti laskelmoivien yksilöiden oman edun tavoittelua markkinoilla, muun ihmistoiminnan ja luonnonedellytysten esiintyessä korkeintaan vakioituina reunaehtoina. (Eskelinen & Sorsa 2011, 33–37; Eskelinen 2013, 26–27.) Tieteenalalta kapea talouskäsitelmä on normalisoitunut osaksi politiikkaa ja arkiymmärrystä tuottaen lukuisia ajattelun luutumia – muun muassa markkinaratkaisujen itsestäänselvistä paremmuudesta ja bruttokansantuotteen kasvun välttämättömyydestä – joihin muutosvaatimukset kilpistyvät (Lähde 2013, 145–146).

Keskeisenä luutumana voi pitää kapitalosentristä talouskäsitelmää, jossa talous pelkistyy markkinavaihdoksi ja palkkatyössä tapahtuvaksi tavarantuotannoksi – ja muut talouden tekemisen tavat määrittyvät merkityksettömiksi suhteessa kapitalistisen talouden abstraktioon (Gibson-Graham 2006, 53–57). Luutumia ja luonnollistuneita oletuksia voi kuitenkin koetella taloutta uudelleenkehystämällä. Huomion kiinnittäminen olemassa olevien käytäntöjen monimuotoisuuteen ja kontekstuaalisuuteen kyseenalaistaa yhdenlaisuuden, ja keskinäisriippuvuuksiin keskittyminen haastaa irrallisuuksien ja itsenäisyyden. Gibson-Grahamin feministiseen talousmaantieteeseen perustuvassa jälkikapitalistisessa lähestymistavassa erilaiset kapitalistisen talouden muodot ja piirteet asettuvat osaksi talouden kirjoa, jota esimerkiksi työn, liiketoiminnan ja vaihdon totunnaisten merkitysten laajentaminen ja löyhien kategorioiden sisäisen vaihtelun kuvaaminen tuo näkyviin (ks. taulukko 1). Tavoitteena ei ole arvottaminen tai kattavan kuvan kokoaminen, vaan omaehtoisen olemisen tilan avaaminen toisenlaisille talouden tekemisen tavoille. Esimerkiksi työn monimuotoisuus havainnollistaa meidän kaikkien monipuolista toimijuutta taloudessa. (Emt., 60–73.) Se tarjoaa avaran lähtökohdan

Taulukko 1. Eräitä esimerkkiosuuskuntien käytäntöjä moninaisen talouden kehityksessä (ks. Gibson-Graham *ym.* 2019, 50).

Table 1. Some practices of the example cooperatives in the diverse economies framework (see Gibson-Graham et al. 2019, 50).

Liiketoiminta	Työ	Vaihdanta
Yksityistä voittoa tavoitteleva	Palkkatyö • Ei-jäsenten ansiotyö	Kilpailuun keskittyvä markkinavaihto • Asiointi alueosuuskaupassa
Jaettu voitto tavoitteleva	Toisin korvattu työ • Jäsenten ansiotyö • Sosiaalietuudet toimeentulon turvana • Valtion korvaama harjoittelu	Soviteltu markkinavaihto • Reilu kauppa • Suorat tuottajasuhteet
Muuta kuin voittoa tavoitteleva • Työosuuskunta • (Palveluosuuskunta)	Palkaton työ • Vapaaehtoistyö	Markkinoiden ulkopuolinen vaihto • Työpajat hankerahoituksella • Avoin, ostopakoton tila • Lahjoitukset

tarkastella eettistä päätöksentekoa ja kestävän hyvinvoinnin mahdollisuuksia talouden käytännöissä.

Jo talouden monimuotoisuuden erittelemisen kyseenalaistaa usklassisen motivaatio-olituksen kattavuuden. Keskinäisriippuvuuksia huomioivia käytäntöjä kokoava yhteistalouden käsite tarjoaa puolestaan vaihtoehtoisen tavan tarkastella talouden dynamiikkaa. Yhteyksien tunnistaminen ja niitä koskeva eettinen neuvottelu liikuttaa taloutta toisilla tavoilla kuin yksilöiden oman edun tavoittelusta johdettu markkinalogiikka, eikä lopputuloksia voi tietää ennalta (Gibson-Graham 2008, 625). Kysymykset hyvistä elämisen tavoista ohjaavat toimijoita taloudellisissakin suhteissa (Eskelinen 2012, 80); yhteistalouden käytännöissä hyveenä on tunnistaa toiminnan vaikuttavan monien muiden elämään (Gibson-Graham *ym.* 2019, 27).

Yhteistalous ei kuitenkaan ole tavoiteltava ihanne tai valmiita vastauksia tarjoava toimintamalli, vaan ajattelua ja toimintaa, joka tarttuu talouteen muuttavana ja muutettavana, monenlaista mahdollistavana yhteisen harkinnan ja päätöksenteon tilana¹. Etiikka ymmärretään tilannekohtaisesti neuvotteluissa ja toiminnassa rakentuvana, ”jonkinlaisena ennalta määrittelemättömänä hereilläolona, tarkoittamisena ja tarkkaavaisuutena” (Alhojärvi 2016a, 59).

Eettisen päätöksenteon tilaa havainnollistavat koordinaatit auttavat harjoittamaan eettistä herkkyyttä ja johdattelevat liikoja ennalta olettamatta kohti keskeisiä huolenaiheita ja päätöksenteon paikkoja, kuten tarpeita, ylijäämän määrittelyä ja käyttöä, kulutusvalintoja ja toiminnassa hyödynnettävää, rakennettavaa tai ylläpidettävää yhteisvaurautta. Keskityn osuuskunnissa tehtävässä työssä tunnistettuihin tarpeisiin, mutta huomioin koordinaattien keskinäisriippuvuuden: esimerkiksi työ ja toimeentulo on erilaisten yhteisten mahdollistamaa ja työssä tuotettu ylijäämä potentiaalista yhteisvaurautta. Tarpeellisen määrittely vaikuttaa ylijäämän suuruuteen, ja kulutuksen kysymykset liittyvät sekä yhteisistä huolehtimiseen että toisten tarpeisiin. (Gibson-Graham 2006, 86–97.)

Ekologisesti kestävän hyvinvoinnin tuottamista on perusteltua pitää talouden tärkeimpänä tavoitteena, ja talouden käytäntöjen kirjosta voi lukea lukuisia hyvinvoinnin tuottamisen tapoja (esim. Gibson-Graham *ym.* 2019; Joutsenvirta *ym.* 2016). Kuitenkin myös talouskasvun asema talouspuheissa toistuvana politiikan oikeuttajana ja reunaehtona palautuu hyvinvointiin ainakin kahdella tavalla. Usklassisessa taloustieteessä ”argumentaation taustalla on hyvinvoinnin lisäämisen normi” (Eskelinen & Sorsa 2011, 64), joka toteutuu parhaiten yksilöiden tyydyttäessä yhteismitattomia halujaan alati kasvavilla markkinoilla. Toisaalta talouden kasvupakkoa perustellaan yhteisilläkin tavoitteilla, sillä julkisten palveluiden rahoitus on sidoksissa bruttokansantuotteen kasvuun². Sen enempää talouskasvu kuin markkinavaihto ei kuitenkaan ole ”ensisijaista ihmisen hyvinvoinnin näkökulmasta” (Eskelinen 2012, 83) – niiden tavoittelua mielekkäämpää lienee keskittyä toiminnan konkreettisiin hyvinvointivaikutuksiin. Jos hyvinvoinnin ymmärtää kokonaisvaltaisena, relationaalisena ja kaikille yhteisistä ulottuvuuksista koostuvana, se ei ole vain kulutusvalinnoissa todentuva yksilöiden oma asia, vaan halut ilmentävät jaettuina perustarpeita (Hirvilampi 2015, 65–67). Tällöin hyvinvoinnin toteutumuksesta ja tavoittelusta vaikutuksineen voidaan puhua yhdessä. Avainkysymykseksi muodostuu, miten tyydyttää tarpeita nykyistä kestävämmiin (Joutsenvirta *ym.* 2016, 41–43), huomioiden ”toisten ihmisten, muiden olentojen ja yhteisten elinympäristöjen hyvinvointi” (Gibson-Graham *ym.* 2019, 61).

1 *Community economy* -käsitteen kääntäminen ”eläväksi taloudeksi” tuo yhteistaloutta selkeämmin esiin, ettei sillä ole ”pysyvää, ennalta määrättyä olemusta tai rajattua muotoa”, vaan kyseessä on pikemminkin yhteisestä hyvästä toimeentulosta neuvottelemisen prosessi (Talvikallio 2019, 16–18).

2 Sidos on kuitenkin poliittisten päätösten tulosta (Joutsenvirta *ym.* 2016, 81), joten toisin järjestämistä soisi selvitetävän. Yhteistalouksilla olisi annettavaa hyvinvointivaltion ihanteiden kirkastamiseen ja muotoilemiseen kestäviksi käytännöiksi (Eskelinen *ym.* 2020).

Kysymyksen ympärillä käytävää neuvottelua ja tehtävää työtä voi kuvata yhteisen hyvän toimeentulon turvaamiseksi (Gibson-Graham *ym.* 2019, 80). Vastaavasti Allardtin (1976) hyvinvointiteorian pohjalta kehitetty kestävä hyvinvoinnin HDLB-malli jäsentää koetun kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ulottuvuuksia luonnonedellytysten puitteissa ja tunnistaa hyvinvoinnille merkityksellisten suhteiden ulottuvan laajalle. Kestävä aineellinen toimeentulo käsitetään paitsi peruskulutushyödykkeistä ja rahatuloista, myös tarpeellisten resurssien luonnonedellytyksistä koostuvana kohtuullisena elintasona (*having*) köyhyyden ja ylikulutuksen välisellä alueella. Hyvinvointi ei kuitenkaan palaudu aineelliseen elintasaan, vaan kokonaisuuteen kuuluvat yhtä lailla aktiivisen toimijuuden ja osallistumisen mahdollistava mielekäs tekeminen (*doing*), vuorovaikutuksen ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia tuovat merkitykselliset suhteet (*loving*) sekä muun muassa itsen toteuttamiseen, ihmisenä kasvamiseen ja terveyteen viittaava elävä läsnäolo (*being*). (Hirvilampi 2015, 67–70; Joutsenvirta *ym.* 2016, 38–41.) Vaikkeivät ulottuvuudet ole toisistaan erillisiä, artikkelissa korostuu *loving*, jota kuvaan kahtena kokonaisuutena: jäsenten keskinäisenä toimeentulona ja yhteyksien kokemuksina osuuskuntaa laajemmalle. Sivuan kohtuullista elintasona osuuskuntatyötä esitellessäni, ja sen kysymykset lomittuvat myös toiminnan luonnonedellytysten ja toisten tarpeiden tunnistamiseen, jota tarkastelen merkityksellisinä suhteina. *Doing* ja *being* auttavat huomioiden kokoamisessa.

Heikosta teoriasta haastatteluaineiston lähilukuun

Osuuskunta on yksi erityinen organisaatiomuoto osana liiketoiminnan moninaisuutta. Yhteisen, eettisen päätöksenteon kannalta se on ilmeisen kiinnostava, sillä jäsenet – yleensä työntekijät tai osuuskunnan tuottamien palveluiden käyttäjät – omistavat yrityksen, kullakin on päätöksenteossa yksi ääni ja päätösvalta yltää ylijäämän kysymyksiin saakka³. Jäsendemokratian ansiosta toiminta on yleensä tarvelähtöistä, usein laajempaakin yhteisöä huomioivaa (Moilanen *ym.* 2014, 163). Kuitenkaan ”muoto sinänsä ei takaa mitään. Osuuskunta antaa hyvät edellytykset avoimen, osallistuvan ja yhteiskunnallisen yrityksen rakentamiselle [...], mutta loppu on kiinni tekijöistä itsestään.” (Emt., 74.) Ennen kuin kuvaan, mitä jäsendemokratiasta ja tarvelähtöisyydestä on seurannut neljän joensuulaisen osuuskunnan tapauksessa, avaan tässä tutkimuksen lähtökohtia ja toteutusta.

Artikkelin esimerkkiosuuskunnat kuvaavat melko hyvin uusosuustoiminnan kirjoa (ks. Peltokoski & Pirkkalainen 2017, 157–158): kolme 7–11 jäsenen työosuuskuntaa ja yksi yhteistä tilaa ylläpitävä, kolmikymmenjäseninen palveluosuuskunta. Kapitalosentrisissä tulkinnoissa ne saattavat vaikuttaa epäolennaisen pieniltä – yhtäältä ne eivät ole niin kasvuhakuisia ja (voittoa) tuottavia kuin kunnan yrityksen kuuluu, ja toisaalta ne tuskin näyttävät varteenotettavana korvaajana järjestelmäksi ymmärretylle kapitalismille (ks. Gibson-Graham 2006, 56–59; myös Cameron 2020, 29). Usein (työ)osuuskuntia ajatellaankin kapitalistista taloutta täydentävänä, ”oikeaan” yritystoimintaan tai palkkatyöhön valmistavana välivaiheena (ks. Moilanen *ym.* 2014, 86, 230). Kun kiinnostusta suuntaa vallitsevan vahvistamisen sijaan uteliaisuus (myös vallitsevaksi käsitetyn sisältämiä) toisin tekemisen tapoja kohtaan (*reading for difference rather than dominance*), ei toimijoita kuitenkaan ole mielekästä arvottaa koon perusteella. Tutkimusote ohjaa huomaamaan mahdollisuuksia ja tukemaan niiden kehittymistä. (Gibson-Graham 2008, 623–625.)

Pienten osuuskuntien toiminnassa jäsenten tarpeet ja tavoitteet todennäköisesti ilmenevät selkeästi, jos valtaosa jäsenistä osallistuu päätöksentekoon. Koska demokratian toteutuminen ja yhteisötason vuorovaikutus on helpompaa pienosuuskunnissa ja pienten toimijoiden kirjo voi vastata monenlaisiin tarpeisiin, aloitteiden moninkertaistaminen ja keskinäiset yhteistyöverkostot voivat kestävästi hyvinvoinnin kannalta olla yksittäisten

³ Uusi osuuskuntalaki (421/2013) mahdollistaa osuuskunnan perustamisen yksinkin, ja säännöissä voidaan määritellä päätösvalan jakautuvan epätasaisesti. Tämä ei kuitenkaan koske tarkastelemiani yrityksiä.

Taulukko 2. Tutkimuksessa mukana olevat osuuskunnat.

Table 2. The cooperatives involved in this study.

Tyyppi	Alat	Jäsenmäärä
Palveluosuuskunta	Tilan ja vegaanikahvilan ylläpito, tapahtumat	30+ aktiivi- ja kannatusjäsentä
Monialainen työosuuskunta	Media- ja viestintäala; kasvatusala	11
	Tukipalvelut kansalaistoimijoille Pitopalvelu, koulutukset, kuvataide, eräopaspalvelut	7
	Ekologisten ja eettisten tuotteiden ja palveluiden kauppapaikka	8 & tuki- ja kannatusjäseniä

yritysten kasvattamista mielekkäämpi tavoite (Johannisová *ym.* 2014, 153; Eskelinen 2020, 42). Laajemmatkin muutokset tapahtuvat usein vähitellen ja monessa paikassa yhtäaikaan, toimijoiden ja käytäntöjen muuttuessa, joten olemassa olevat talouden toisintekemisen tavat ja kokeilut kannattaa ottaa vakavasti ja opikseen (Gibson-Graham 2006, 126, 152). Omaehtoinen, itshallinnollinen yhteistekeminen on saavutettava tapa laajentaa taloudellista toimijuutta ja kokemuksia mahdollisesta, ja kestävä yhteiskunnalliset muutokset edellyttävät arjen käytäntöjen ja käsitysten muuttumista (Moilanen *ym.* 2014, 197–199).

Keväällä 2018 otin yhteyttä kuuteen kymmeneen vuoden sisällä perustettuun joensuulaisosuuskuntaan, joissa arvelin yhteisen päätöksenteon alan olevan erityisen laaja: osuuskuntia yhdisti omaehtoinen perustamispäätös, vapaasti muotoutunut toimijajoukko ja monitahoinen toiminta. Haastattelupyynnöön vastattiin neljästä osuuskunnasta (taulukko 2). Niiden perustamisen taustalla on monenlaisia kimmokkeita ja tavoitteita, jotka näkyvät toiminnassa eri tavoin.

Yksi haastateltavista oli kyllästynyt työhönsä mainosalalla ja halusi tehdä jotain kestävämpää ja tarpeellisempaa; työpajatuotteiden verkkokauppaa ylläpitämään syntyneen osuuskunnan toiminta laajeni uusien jäsenten myötä muun muassa kivijalkapuotiin ja sen yhteydessä toimivaan korjausompelupalveluun. Kasvatus- ja kulttuurialoja opiskellut kokosi porukan kokeilemaan aloja yhdistävää yritystoimintaa, mutta sittemmin media- ja viestintäalalle painottunutta osuuskuntaa voi kuvata luovan alan tekijöiden löyhäksi yhteenliittymäksi. Pitkään yhdessä toimineiden ystävysten joukko tarvitsi organisaation, jonka kautta hakea rahoitusta projekti-ideoilleen – hankerahoituksella järjestetyt sarjakuvatöypajat työllistivät haastatteluhetkellä yhden jäsenen, ja useimmiten jäseniä kokoa yhteen ruoanlaitto erilaisiin tapahtumiin. Osuuskunta perustettiin silloinkin, kun tyhjiilleen jäänyt tila houkutti toteuttamaan haaveita kaupunkikulttuurista; joukko vapaaehtoisia alkoi ylläpitää kahvilaa ja järjestää tapahtumia vanhassa asemaravintolarakennuksessa.

Osuuskunnista kolmessa yhteistoiminta ja ympäristöhuoli ovat keskeisiä toiminnan motiiveja. Neljännessä korostuu yhteisten tavoitteiden sijaan itsenäisen, omaehtoisen ansiotyön mahdollistaminen, jonka lomassa käydään kuitenkin kiinnostavia neuvotteluja jäsenten keskinäisriippuvuuksista ja huomioidaan toiminnan ympäristövaikutuksia.

Neljään kaksituntiseen teemahaastatteluun osallistui yhteensä seitsemän keskeistä toimijaa yhdestä osuuskunnasta kerrallaan. Haastattelutilanteet 2–3 jäsenen kanssa – sekä kanssani samaan osuuskuntaan kuuluvan jäsenen yksilöhaastattelu – vaikuttivat tuovan esiin pitkälti yhteisiä merkityksenantoja. Sen sijaan en tiedä, kuinka jaettuina toisen yksin haastatellun näkemykset ovat hänen osuuskunnassaan.

Osallistuin aineiston tuottamiseen ja tulkitsen sitä myös osuustoimijana ja kahden esimerkkiosuuskunnan jäsenenä: yhdessä olen tehnyt aktiivisesti vapaaehtoistyötä, toisessa hankin harvakseltaan toimeentuloa pitopalvelutoiminnasta, ja kuulun molempien hallitukseen. Jäsenyys antoi huomattavat ennakkotiedot näistä osuuskunnista, mutta myös kokemuksellista pohjatietoa osuustoiminnasta, mikä auttoi syventymään

rajalliseen aineistoon. Aineiston hankkimista osin osuuskunnista, joissa toimin, voi ajatella objektiivisuuden harjoittamisena: tiedon paikantamisena ja sen väistämättömän osittaisuuden näkyväksi tekemisenä, sillä sijaitsemme aina jossakin ja tuotamme tietoa tietyissä tilanteissa (Haraway 1988, 580–585). Ajattelen myös, että tutun ja vieraan lukeminen toisiinsa suhteutettuna auttoi huomaamaan kaikkien osuuskuntien erityispiirteitä (ks. Pöysä 2010, 341).

Yleistämisen sijaan tarkastelen osuuskuntatyötä monimuotoisena ja eettisten neuvottelujen muovaamana. Heikon teorian⁴ lähestymistapa ohjaa katsomaan lähelle avoimin mielin, kattavia selityksiä vieroen, ja sen myötä alun sisällönanalyysistä kehkeytyi lähilukua lähestyvä monipolvinen prosessi. Luin aineiston moneen kertaan ja monilla tavoin, jäsentämään ja kirjoittamaan etäännyen ja tulkintojani varmistamaan ja tarkentamaan palaten (ks. Pöysä 2010, 338–340).

Kirjallisuudentutkimuksesta muille (humanistisille) tieteenaloille vaeltanut lähiluvun käsite viittaa nykyään monenlaisiin huolellisiin ja ymmärtäviin tulkittamisen tapoihin, joita sovelletaan kaikenlaisiin teksteihin; tosin tekstit ovat yleensä melko lyhyitä, jotta tarkka luenta on mahdollista (Pöysä 2010, 331, 341). Vaikka (litteroitu) haastatteluaineisto yhteiskuntatieteissä ei ole tavallisimpia lähiluennan soveltamiskohteita, lähiluku oli antoisa tapa lähestyä aineistossa piilevää mahdollisuuksien kirjoa. Pöysän (2015, 7, 157) kuvaus lähiluvun tiedosta voisi luonnehtia myös moninaiseksi lukemista: molemmat tuottavat aiemmasta poikkeavaa, ehdollista, ehkä kokeellista ja keskeneräistäkin tietoa, joka ”harvoin todistaa asioiden olevan niin tai näin”, mutta voi haastaa aikaisempia käsityksiä tai tarjota lähtökohtia uudelle (vrt. Gibson-Graham 2006, xxxi).

Valitut käsitteet ja näkökulmat vaikuttavat joustavasti teoriainformoidun lähilukijan katseeseen ja tulkintoihin (Pöysä 2010, 34). Haastatteluaineistosta saattoi lähilukea tarpeita koskevia eettisiä päätöksiä ja neuvottelun kohteita – eettisen päätöksenteon ja sitä laajemman neuvottelun prosesseja voisi tavoittaa paremmin toistuvassa vuorovaikutuksessa tuotetusta aineistosta – ja HDLB-malli auttoi jäsentämään osuuskuntatyön tarvelähtöisyyden eri puolia. Luvussa ”Yhteisyritys ja hyvä työ” esittelen esimerkkiosuuskuntia liiketoimintana ja tarkastelen niissä tehtävää työtä suhteessa kohtuullisen elintason (*having*) kysymyksiin. Kuten kohtuullisen elintason käsitekin havainnollistaa, ei jäsenistön hyvinvoinnista voi huolehtia vaikuttamatta samalla lukuisiin toisiin tarpeeseen; luvussa ”Hyvä työ huomioi toisten tarpeita” kuvaan merkityksellisiä suhteita (*loving*) välitöntä osuuskuntayhteisöä kauemmas. Luku ”Tasavertainen yhteistoiminta toisin tekemisenä” puolestaan lähestyy työssä muotoutuvia merkityksellisiä suhteita jäsenten keskinäisen vuorovaikutuksen ja siinä neuvoteltavan tasavertaisuuden ihanteen näkökulmasta. Osuuskuntatyötä mielekkäänä tekemisenä (*doing*) ja itsen toteuttamisena (*being*) tarkasteleva luku ”Vastuullista tekemistä ja toisenlaisen talouden taitoja” täydentää kuvauksen kestävästä hyvinvoinnin aineksista esimerkkiosuuskunnissa. Koska osuuskunnat ovat esimerkkejä talouden toisintekemisestä, eivät vertailtavia tapauksia, kuvaan niitä nimettöminä ja erittelemättä.

Yhteisyritys ja hyvä työ

”[A]lussa oli jo idea [toiminnasta], ja siinä vaiheessa ei vielä tiedetty, että tulee osuuskunta, vaan oli myöskin vaihtoehtona, että perustetaan ybdistys tai ihan mikä tahansa osakeyhtiö tai joku.” (H2)

Jäsen ei taida olla aivan vakavissaan osakeyhtiön kohdalla, koska kaksi muuta haastateltavaa remahtaa nauramaan. Osakeyhtiö ymmärretään usein liiketoiminnan normaalina; valta päättää, mikä on ylijäämää ja miten se käytetään, on eriytynyt työnteosta,

⁴ Heikko teoria on enemmän kuvailevaa kuin selittävää; asioiden nimeäminen ja näkökulmavalinnat kuuluvat kuvailevaankin tutkimukseen, mutta olennaista on välttää ennalta tietämistä ja suhtautua uteliaasti uuteen ja odottamattomaan (Gibson-Graham 2008, 619).

ja ”toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin”⁵. Osuuskunta puolestaan on sekä ”yritysmuoto yritysmuotojen joukossa” että yhteistoiminnan järjestämisen tapa (Moilanen *ym.* 2014, 12). Osuustoimijoiden haastatteluista voi lukea monia osuuskuntia yleensäkin yhdistäviä piirteitä: ihanteena on päätöksenteon demokraattisuus ja tasavertaisuus, itsehallinnollisuus mahdollistaa päätökset toiminnan suunnista ja suhteista, eikä toimintaa ohjaa kasvuhakuisuus tai voittojen maksimointi.

Ylijäämän määrittelyn ja käytön demokraattisuutta ja läpinäkyvyyttä voi pitää yhtenä osuustoiminnan ydinkysymyksistä (Peltokoski & Pirkkalainen 2017, 159) ja oikeudenmukaisuuden takeena (Gibson-Graham *ym.* 2019, 134). Etenkin työosuuskunnissa ylijäämää koskeva päätösvalta on arvoa tuottavien käsissä. Useimmiten ylijäämää palautetaan jäsenille tai ymmärretään yhteisvaurautena, jota käyttää yhdessä määriteltyihin tavoitteisiin. Liiketoiminnan moninaisuutta jäsenellessä (ks. taulukko 1) osuuskuntia voi luonnehtia muuta kuin voittoa tavoitteleviksi (*emt.*, 144) tai ei-kapitalistisiksi (Gibson-Graham 2006, 65).

Eettisiä päätöksiä tehdään kaikessa taloudellisessa(kin) toiminnassa, mutta osuuskuntatyössä yhteisen päätöksenteon ala on lähtökohtaisesti keskimääräistä palkkatyötä laajempi. Jäsenillä on tilaa neuvotella, minkä hyväksi he työskentelevät (Moilanen *ym.* 2014, 31). Yhdelle haastatellulle osuuskunta on ennen kaikkea työntekijöomisteinen työpaikka:

”meille oli ihan itsestäänselvyys, et se ois osuuskunta, jossa kaikki työntekijät on sen osuuskunnan jäseniä, omistavat itse sen työpaikkansa ja ovat itse vastuussa siitä, ja että kaikilla on yhtä paljon päätösvaltaa ja ei oo mitään semmosta hierarkiaa siinä.” (H3)

Vaikka työ samaistetaan herkästi palkkatyöhön tai laajemmin rahatulojen hankkimiseen, tehdään kaikissa neljässä osuuskunnassa tätä monimuotoisempaa työtä. Yksi työosuuskunnista on nimenomaan omaehtoisen ansiotyön organisaatio, toisessa turvattu toimeentulo on tärkeäksi koetun toiminnan edellytys, ja kolmannessa ansiot ovat useimmille mukava lisä ja mahdollisuus, johon tarttua tarvittaessa. Kuten uusosuuskunnissa useasti, jäsenten työllistyminen vaihtelee osa-aikaisesta kokopäiväiseen ja sivutoimisesta jokapäiväiseen (ks. Moilanen *ym.* 2014, 106). Neljännen osuuskunnan ylläpitämässä kahvilassa työtä ei tehdä korvausta vastaan, vaan yhteisen palvelun järjestämiseksi: vapaaehtoistyö tuo kaupunkiin kuulumisen paikan ja toimintatilan, mahdollisesti myös arvostuksen ja kumppanuuden kokemuksia tekijöilleen (ks. Gibson-Graham 2006, 62).

Kapitalistiseksi määrittyvää palkkatyötä osuuskunnissa tehdään vain satunnaisesti. Esimerkiksi kertaluontoisiin käännostöihin on palkattu ei-jäseniä. Useammin ei-jäsenten työ on toisten korvaamaa; harjoitteluja, kuntouttavaa työtoimintaa ja palkkatukityöllistämistä. Näitä työn muotoja hyödyntävissä osuuskunnissa jäsenille ei makseta ylijäämänpalautuksia.

Kohtuullinen elintaso (*having*) kestävän hyvinvoinnin ulottuvuutena viittaa aineelliseen toimeentuloon ekologisesti kestävässä rajoissa (Joutsenvirta *ym.* 2016, 39). Yhteisen tilan ylläpitämistä lukuun ottamatta tarkastelemani osuuskunnat eivät suoraan tuota jäsenille – ruoan, asunnon tai energian kaltaisia – tarpeellisia resursseja, vaan niitä voi hankkia osuuskuntatyöstä saaduilla ansioilla. Riittävän toimeentulon määrittely on keskeinen tarpeita koskeva eettinen päätös ansiotyössä (Gibson-Graham 2006, 89), ja samalla neuvottelua kohtuullisen elintason sosiaalisesta alarajasta (Hirvilampi 2015, 67). Yhdessä osuuskunnassa on sovittu sitovista minimipalkoista ja ohjeellisista suosituspalkoista. Toisessa tuntipalkka on kaikille sama. Korvaus voi olla myös tilannesidonnainen: ilman toimeentulo-odotuksia yhteiskunnallisten tavoitteiden eteen tehtävistä töistä maksetaan takautuvasti tilikauden tuottojen mahdollistaessa. Työosuuskuntien jäsenten tekemiä välttämättömiä taustatöitä pystytään korvaamaan vaihtelevasti.

⁵ Osakeyhtiölaki 624/2006. Käytännössä osakeyhtiöidenkin moninaisuus ylittää yksinyrittämisestä monikansallisiin pörssiyrityksiin (Gibson-Graham 2006, 66, 74).

Vapaaehtoisvoimin toimivassa osuuskunnassa on mietitty, mahdollistaisiko rahallinen korvaus täysipainoisemman keskittymisen kehittämiseen ja koordinointiin. On kuitenkin ratkaisematta, mistä työstä maksettaisiin ja kenelle, kun hierarkioiden välttäminen ja avoimuus ovat keskeisiä periaatteita. (Myös Hirvilammi & Joutsenvirta 2020, 58–59.) Haastattelussa harmitellaan sitä, että tekemisen arvoa määrittää usein jonkun tahon halukkuus ja kyky maksaa palkkaa, ja haaveillaan olennaiseen keskittymisen mahdollistavasta perustulosta (Joutsenvirta *ym.* 2016, 206–207; ks. Gibson-Graham *ym.* 2019, 100):

”Jos ei pitäis koko ajan olla tekemässä jotain olevinaan tuottavaa, niin sit oikeesti ois enemmän aikaa ja aivoja tehä sellasia asioita, jotka olis tärkeitä.” (H4)

Turvallisuushakuisuus yhdistää suurta osaa osuuskuntayrittäjistä (Moilanen *ym.* 2014, 104). Haastatteluissa riskien välttäminen on esillä sekä työn että liiketoiminnan näkökulmasta. Vähintään seitsenjäsenisessä osuuskunnassa – jossa huolehditaan jäsenten keskinäisestä työnantajuudesta – oikeus palkansaajan työttömyysturvaan mahdollistaa toimeentulon täydentämisen tarvittaessa sovitellulla päivärahalta (emt., 88–89, 116). Esimerkiksi työntensivuisista käsityöammateista on halpatuotannon maailmassa vaikea saada toimeentulon mahdollistavaa korvausta. Sosiaalietuudet täydentävät toimeentuloa myös, jos työtä ei ole riittävästi, työnteko on epävarmaa ”surffaamista erilaisten projektien ja toimeksiantojen pyörteessä” (emt., 95) tai jaksaminen rajoittaa työntekoa.

”[J]os onkin hiljaisempi kuukausi, niin mä saan siihen sitä [soviteltua] päivärahaa vielä lisäksi. [...] Se on ollu tosi toimiva kombo ja [...] turvallisempi lähtökohta sille, että sitä yleensäkin uskaltaa lähteä tämmöseen.” (H5)

”No paras puoli [osuuskuntamuodossa] on totta kai se, että kun meillä on näitä työttömiä työnhakijoita itseni mukaan lukien, kun ei oo sitä yrittäjästatusta, niin voi kuitenkin silleen keikkaluonteisesti osaaikaisesti tehä töitä, ja sitten jos niitä töitä ei oo, niin saa sitten työttömyysturvaa.” (H6)

Riskien välttäminen liiketoiminnassa kertoo sitoutumisesta jäsenten tarpeisiin. Monialaisuus mainitaan vakauttavana tekijänä:

”Jos sanottaa, että pitää tiivistää ja ydinosaamiseen keskittyä, niin me toimitaan todellakin päivittäin, ihan tarkoituksellisesti, koska pienessä kaupungissa paremmin ellää sillä, että tekee vähän erilaista.” (H1)

Osuuskunnat pystyvät toimimaan ja tarjoamaan toimeentuloa monilla aloilla, joilla ”voittohakuisemmat yritykset eivät näe mahdollisuuksia” (Peltokoski & Pirkkalainen 2017, 161).

(Työ)osuuskunnissa käytävät neuvottelut työssä tuotetusta toimeentulosta suhteessa sen ylittävään, yhteisessä hallinnassa olevaan vaurauteen voisivat tehdä näkyväksi myös kysymyksen kohtuullisen elintason ekologisista ylärajoista (ks. Hirvilammi 2015, 67), kuten työstä saatavan korvauksen mahdollistamasta kulutustasosta (Gibson-Graham 2006, 89). Esimerkkiosuuskunnissa rahatulojen enimmäismäärästä ei ole keskusteltu, sillä jäsenten tulotaso on melko matala. Sen sijaan toimeentulon luonnonedellytyksiin kiinnitetään huomiota, kuten kuvaan seuraavaksi, eikä vaurastuminen vaikuta olevan haastatelluille tärkeää. Moni on valmis tulemaan toimeen vähemmällä, kun se ei tarkoita muiden rikastumista heidän kustannuksellaan, vaan toiminnan vaikutusten huomioimista ja heille tärkeiden tavoitteiden tavoittelua.

Kestävää hyvinvointia ajatellen onkin kysyttävä, millaisesta työstä toimeentuloa hankitaan ja miksi työtä tehdään (Ulvila & Pasanen 2010, 151). Vaikka rahatuloilla oikeutetaan usein työtä kuin työtä, haastatteluissa ei hyvä työ ole yhtä kuin ansiotyö (ks. myös Alhojärvi 2016b, 108–110). Turvaton toimeentulon lisäksi esiin tulevat työssä ja elämässä jaksaminen, toimivat sosiaaliset suhteet, mielekkyyden monet puolet sekä toiminnan

vaikutukset osuuskuntayhteisön ulkopuolelle; seikkoja, jotka hyvinvointia kulutusvalintoina ja -mahdollisuuksina tarkastellessa jäisivät huomiotta. Hyvän työn määritelmäksi sopii toteamus:

”Mä nään ainakin siinä osuuskunnassa [yritysmuotona] niin olennaisena piirteenä sen, että jotenkin yhdessä määritellään ja neuvotellaan ja tuotetaan sitä hyvinvointia itselle ja muille.” (H7)

Hyvä työ huomioi toisten tarpeita

”[Kukaan meidän osuuskunnan jäsenistä ei oo sitä mieltä, että ihmisten pitäis ryhtyä liukuhihnalle tuottamaan jotaki muovikrääsää, mitä kukaan ei tarvitse,] kun taas joillakin ihmisillä voi olla silleen, että se työ itsessään on semmonen pyhä asia, että pitää tehdä työtä riippumatta siitä, onks se eettistä tai muuta.” (H3)

Lainaus esittää ei-toivotun työn ylikulutusta edistävänä ja vieraannuttavana. Tarpeettoman tuottamista toimeentulon nimissä ei pidetä hyvänä työnä. Toimeentulon suhde sen luonnonedellytyksiin on keskeinen kohtuullista elintaso (having) määrittävä tekijä (Hirvilampi 2015, 76). Tässä tarkastelen kuitenkin hyvinvointimme mahdollistavien – läheisten ja kaukaisten, inhimillisten ja ei-inhimillisten – toisten tarpeita huomioivia eettisiä päätöksiä (Gibson-Graham *ym.* 2019, 173) merkityksellisten suhteiden (loving) rakentamisena välittömän osuuskuntayhteisön ulkopuolelle.

Merkitykselliset suhteet yltävät kestäväan hyvinvoinnin mallissa läheisistä ihmisistä (ks. seuraava luku) kaikkiin, joiden kanssa olemme vuorovaikutuksessa (Joutsenvirta *ym.* 2016, 39). Haastatteluista kolmessa juuri laajempien yhteyksien huomioimisesta puhutaan eettisyytenä ja jaettuina periaatteina, joiden soveltamista ja toteutumista pohditaan jatkuvasti. Itsenäiseen työhön painottuvassa osuuskunnassa yhteisiä periaatteita ei ole määritelty, vaan työn reunaehdot kuuluvat kunkin jäsenen oman harkinnan piiriin.

Monelle osuuskunta on mahdollisuus järjestää arvoja vastaavaa työtä ja siten tehdä taloutta toisin. Toisia koskevia työihanteita haastatteluaineistossa voi hahmottaa karkeasti kolmena kokonaisuutena: mahdollisimman harmittomana työnä, laajan hyvinvoinnin tuottamisena ja muutoksen edistämisenä. Yhteistä hyvää toimeentuloa (Gibson-Graham *ym.* 2019, 80) tavoitellaan edistämällä mielekkäitä ansiotyömahdollisuuksia ympäristövaikutukset huomioiden, ylläpitämällä avointa toimintatilaa ja olemisen paikkaa sekä tukemalla yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja ekologista kestävyyttä edistävää kansalaistoimintaa.

Harmittomassa työssä ihanteena on ”toimeentulo, joka ei tuhoa maailmaa” (H3). Osuuskunnissa yhteydet toiminnan aineellisiin ehtoihin ovat pitkälti vaihdannan välittämiä (ks. Joutsenvirta *ym.* 2016, 39). Vaikka toisaalla ilmenevät vaikutukset ovat edesauttaneet ihmistoiminnan luonnonedellytysten unohtamista (Lähde 2013, 86) ja vaikuttavien tekijöiden paljous saa tuntemaan epävarmuutta parhaista toimintatavoista, kaikille haastatetuille ympäristönäkökulma on tärkeä. Merkityksellisistä suhteista luonnonedellytyksiin huolehditaan monilla tavoilla, joiden tulisi yleistyä laajalti.

Kahvilassa, pitopalvelutoiminnassa ja eräopaspalveluissa ruoan kasviperäisyyttä pidetään ilmastonäkökulmasta keskeisenä valintana (ja toiminnan vegaanisuus tekee työstä mahdollisimman harmitonta eläimille). Yhden osuuskunnan puotiin valitaan kestäviä, korjattavia ja tarpeellisia myyntituotteita, ”jotka kestää kaikilta kannalta sen kahtomisen” (H1). Varovainen rahankäyttö suitsii yritysten omaa kulutusta, kahvila on sisustettu kierrätyshuonekaluilla ja korjausompelupalvelu edistää vaatteiden pitkäaikaista käyttöä.

”Se eettisyys tulee myös mun työn kautta, ku mä korjaan niitä vaatteita ja teen niistä taas käyttökeleposia. [...] [S]iitä näkkee tosi hyvin laadun, et vaate tehbään just sillai, et siinä kestää se [vetoketju] EU:n

vaatiman kaluttajasuojan ajan, ja sitte se laukee. [...] [M]ä oon asiakkaillekkee, kun ne ihmettelee, miten ne voi laittaa näin huonoja ketjuja, niin vaan koittanu selittää, että se on sitä kulutusyhteiskuntaa, [...] että kaluttajat ei osta enää jatkuvasti uusia, jos ne on liian hyviä. Että mää sitte vaihan se ketjun, joka kestää monta vuotta, nii mä oon sitten täällä pienenä torpeedona sitä [kulutushysteriaa] vastaan.” (H5)

Eräopaspalveluita tarjoavassa osuuskunnassa linjattiin, että vaelluksia ei mainosteta ulkomaille, jottei ketään kannusteta lentämään. Koska kaikkea autoilua vaelluskohteisiin – usein pitopalvelukohteisiin – on vaikea välttää, aiotaan ylijäämästä lahjoittaa vuosittain ajokilometreihin suhteutettu summa esimerkiksi metsiensuojeluun:

”maksettais jonkinlaista prosenttia sinne [metsiä suojeltavaksi hankkivalle säätöille], mikä hyvin sopii muutenkin siihen meidän osuuskunnan ajatukseen, että jos meillä jää ylimäärästä fyrkkaa, niin sitä voidaan investoida johonkin projektiin tai muuhun hyödylliseen, ja varmaan se metsiensuojelu nyt on semmonen, joka kaikista meidän osuuskunnan jäsenistä on aika... erittäin hyödyllistä.” (H3)

Jälkikapitalistisen talousajattelun työkaluihin kuuluu keskeisten käsitteiden uudelleenmäärittely luutumien liikuttelemiseksi (Gibson-Graham 2006, 54). Lainauksessa huomiota kiinnittää laaja ymmärrys hyödylliseen investoimisesta. Hyötyjä ei mitata rahassa, vaan arvon mittana on ennemminkin yhteinen hyvä; luonnon monimuotoisuuden ja hiilivarastojen vaaliminen sekä retkeilymahdollisuudet vanhoissa metsissä.

Toiminnassa, jonka tavoitteena on tuottaa laajaa hyvinvointia, vaihdannassa solmitaan aktiivisesti toisenlaisia suhteita tuottajien ja asiakkaiden kanssa. Kilpailun keskittyvien markkinoiden sijaan laajaa hyvinvointia tavoitteleva vaihto tapahtuu pitkälti sovitelluilla markkinoilla – joilla yhteismitallisuus ja vaihdon ehdot ovat konkreettisesti neuvoteltuja – tai kokonaan markkinoiden ulkopuolella (ks. Gibson-Graham *ym.* 2019, 205–209).

Osuuskunnassa, jonka puodissa ja verkkokaupassa *”[a]lkupeurä on tiiossa ja tarinat olemassa”* (H1), myydään työpajatuotteiden ynnä muiden osatyökykyisten käsitöiden ohella muun muassa paikallisen luomutilan villalankoja ja hunajaa. Tuotanto-olojen ja toiminnan vaikutusten tunteminen on todennäköisintä suorissa suhteissa: *”kun se tulee tuosta [lähikylästä] ja [tuottaja] käy täällä ja kertoo joka vaiheen [...], sillanban sitä tietää, että mitä myy ihan oikeesti.”* Kahvila- ja pitopalveluosuuskunnat puolestaan hankkivat kasviksia suoraan toiselta lähiseudun luomutilalta. Lisäksi kahvila osallistuu osuuskuntien viljelemän luomukahvin suoratuontiin, mutta useimmiten vaihtosuhteet kauemmas ovat mutkikkaampia.

Toisinaan ihanteet joutuvat sopeutumaan arkeen: esimerkiksi kahvilan hankintoja tehdään alueosuuskaupan marketista haluttua enemmän. Epätäydellisyyteen suhtaudutaan kärsivällisesti, *”koska maailma ympärillä on järjestyny jotenkin täysin niitten [periaatteiden ja tavoitteiden] vastaisesti”* (H4). Haastateltavasta tärkeintä on *”utopian prosessi”* – jatkuva eettinen harkinta. *”[I]deaalit on kuitenkin jotenkin joustavia. [...] Mutta silti niihin uskotaan ja [niitä] mietitään, että... On niinku joltain toivoa.”*

Vaarana on yhteyksien hämärtyminen, jos kaikki yhteismitallistuu hinnaksi, eikä tarjolla ole tietoa työoloista ja ympäristövaikutuksista (Lähde 2013, 145). *”Eettisesti vastuullisiin kohtaamisiin”* (Gibson-Graham & Dombroski 2020, 19) ja läpinäkyvyyteen voidaan pyrkiä monipolvisissakin tuotantoketjuissa esimerkiksi sisällyttämällä niihin hinnoittelumekanismia ja muita yhdessä neuvoteltuja ehtoja, joihin on sisäänrakennettu joidenkin tarpeiden tunnistaminen (Gibson-Graham *ym.* 2019, 191–196). Reilun kaupan sertifiikaattia suositaan niin puodissa, kahvilassa kuin pitopalvelussakin.

Esimerkkejä markkinoiden ulkopuolisista, yhteismitattomista vaihtosuhteista (Gibson-Graham 2006, 62), jotka vastaavat asiakkaiden tarpeisiin, ovat ostopakoton kahvilatila ja ulkopuolisella hankerahoituksella kielivähemmistöille järjestetyt sarjakuvatyöpajat, joissa maksukyky ei rajaa osallistujia. Kahvilassa suhteita niin vapaaehtoisten kuin asiakkaiden kesken vaalitaan rakentamalla turvallisempaa tilaa, jossa puututaan syrjintään ja epäkunnioittavaan käytökseen.

Osuuskunnista kaksi identifioituu solidaarisuustaloudeksi, jonka keskusteluissa korostuu toisintekemisen kokonaisvaltaisuus ja yhteistyöverkostot (Moilanen *ym.* 2014, 178). Verkostot tulevat yritysten sisälle, kun yhdessä osuuskunnassa on kannatusjäseninä tuottajia ja tukijäsenten joukossa asiakkaita; toisessa jäsenenä on myös tilaa käyttäviä järjestöjä ja yksittäisiä asiakkaita. Kaupungissa virinnessä pienosuuskuntien yhteistyössä edistetään osuustoiminnan tunnettuutta ja esitellään paikallista kirjoa. Yhteistyön laajentamisesta perustoimintaan haaveillaan, jotta *”oma toiminta ois pitemmällä tähtäimellä semmosta, mikä vois vähän purkaa yhteiskunnan valtarakenteita tarjoamalla toimintamuotoja, jotka tekee niitten [...] käyttämisen tarpeettomiksi”* (H3).

Yhteysien tunnistaminen ilmenee myös yhteiskunnallisina muutospyrkimyksinä ja niiden tukemisena. Tuki on osuuskunnasta riippuen tapahtumaruokailujen ja järjestökoulutusten kaltaisten palveluiden tai kokoontumis- ja tapahtumatilan tarjoamista kansalaistoimijoille sekä toimivien ja tarpeellisten tuotteiden suunnitteluapua osatyökykyisten työpajoille.

Yksi osuuskunta puolusti aktiivisesti mutta tuloksetta toimintatilaansa ja alueen puutalokokonaisuutta asemakaavoitusprosessissa. Useammin muutoksen edistäminen on ajatusten herättämistä ja normaalin rajojen venyttämistä. Mahdollisuuksien näyttäminen on osin tietoista – kuten kestävän ruokailun ja eläinoikeuksien edistämistä tarjoamalla hyviä kokemuksia vegaaniruoasta – osin silkkä toisintekemisen sivutuote.

”Olen kuullut semmosia esimerkkejä, että ihmiset miettii, [...] voiko sinne tulla autolla ja muuta, ja siis mä väittäisin, että me ei millään tavalla olla ilmastu ainakaan sitä, ettei voisi. [...] Mutta pitääks sillon ajatella, että ollaan onnistuttu jossain, jos ihmiset miettii, et ne ei voi tulla autolla?” (H7)

Toisintekemisen juuressa on toiminnan yhteisöön kiinnittävä jäsenedemokratia ja siitä juontuva tarvelähtöisyys – *”ei me tehä päätöksiä sillä perusteella, et me maksimoiaan meidän voitot”* (H4). Voitto- ja kasvupyrimysten poissaolo sekä vapaus määritellä toimeentulon ja ylijäämän suhde laajentavat eettisen päätöksenteon tilaa; tilaa huomioida erilaisia tarpeita. Usein kasvun mahdollistaa juuri toisten tarpeiden sivuuttaminen (Eskelinen 2012, 84);

”siihen liittyy semmonen hyväksikäytön ideologia [...], että valjastetaan toiset tuottamaan hyötyä sinulle seurauksista pitteämättä. [...] [S]e voiton [...] tai tämmösen rikkouden tuottaminen... mie en suorastaan voi ymmärtää sitä. Että ite jotenkin ajattelee, että kaiken toiminnan tarkotuksena, mitä pidän hyvänä, tai järkevänä ja oikeudenmukaisena, on [...] tuottaa jotain hyötyä yhteisölle ja [sitä kautta myös yksilölle]. Tai et se pääoma ei sinällään oo minulle mikään arvo.” (H3)

Ylijäämän suuruus on aina suhteessa tunnistettuihin tarpeisiin. Ihanteellisesti ylijäämäksi määrittäisi se, mitä jää yli osallisten tarpeiden huomioimisen (ja muiden liiketoiminnan kulujen) jälkeen. Sen sijaan, että tämä vauraus investoidaan tuotannon lisäämiseen tai ymmärretään yksityisenä voittona, voi sitä käyttää merkityksellisten suhteiden vahvistamiseen, kuten tapahtumaruokailujen rahoittamiseen tai metsiensuojeluun. Gibson-Grahamin ja Roelvinkin (2009, 334–335) mukaan tarpeiden kokonaisvaltainen huomioiminen muuttaisi talouden ymmärtämisen ja tekemisen tapoja perusteellisesti: *”kun investointeihin olisi käytettävissä vähemmän ylijäämää, koko kasvutalousajattelu saattaisi kyseenalaistua ja tilaa voisi avautua uudelle toimeentulon ja keskinäisriippuvuuksien taloustieteelle”*.

Tasavertainen yhteistoiminta toisin tekemisenä

Sosiaalinen vuorovaikutus on sekä merkityksellisten suhteiden (*loving*, Hirvilampi 2015, 69) tutumpi puoli että taloudellisen toiminnan perusta (Eskelinen 2020, 28). Vaikka sosiaalinen on usein syrjässä makrotason talouspuheessa ja yrityspuheessakin mukana lähinnä tuottavuusnäkökulmasta, arjessa työn moniulotteinen sosiaalisuus lienee itsestäänselvää.

Yhteisyrityksinä jo esimerkkiosuuskuntien sisällä on keskinäisiä suhteita, jotka sekä vaativat huolenpitoa että voivat osaltaan vastata jäsenten yhteenkuuluvuuden tarpeisiin (ks. Hirvilampi 2015, 69). Vuorovaikutuksen tiiviys kuitenkin vaihtelee: yksi osuuskunnista on itsenäisesti työskentelevien taustayhteisö (Moilanen *ym.* 2014, 102), kun taas muissa yhdessä tekeminen on erottamaton osa työtä. Omien alojensa taitajien tiiviissä yhteisyrityksessä toimialat ovat selkeästi osa yrityskokonaisuutta, jossa jäsenet muodostavat työyhteisön. Kolmannen työosuuskunnan kauan toisensa tunteneille jäsenille ”*yhessä oleminen on [aina] ollut semmosta yhdessä tekemistä*” ja osuuskunnan toimintakin on ”*hauska tapa viettää aikaa kavereitten kanssa*” (H3).

Vapaaehtoistyöhön perustuvassa osuuskunnassa toiminta on kokonaisuudessaan yhteistä ja yhdessä määriteltyä. Mukana on kymmeniä vapaaehtoisia, ja uusia tulee toimintaan jatkuvasti; jäsenyys on kaikille avoin eikä toimiakseen tarvitse edes olla jäsen. Yhdessä tekemistä arvellaan keskeiseksi mukaantulomotiiviksi. Radikaali avoimuus ja itsemäärittely osallistuminen mainitaan osuuskunnan perusarvoina, mutta toisaalta tunnustetaan tasapainoilu ihanteen ja toiminnan käytännön järjestämisen – jatkuvuuden, vastuunjaon, toimijoiden riittävyden – välillä. On kunnianhimoista harjoittaa päivittäistä toimintaa täysin vapaaehtoisvoimin häilyvässä yhteisössä, joka on avoimuutensa vuoksi jatkuvassa muotoutumisen tilassa eikä edellytä ajallista sitoutumista.

Työosuuskunnissa neuvottelu yhteisön kokoonpanosta on johtanut erilaisiin avoimuuden asteisiin. Löyhän yhteenliittymän jäseniksi otetaan lähes kaikki hakijat, kunhan yrityksen koko pysyy sellaisena, että yhteisten paperitöiden hoitaminen onnistuu omien töiden ohessa. Vastaan ei ole tullut ”*vielä semmosta jäsentä, [...] joka ois ollut jotenkin niin ulalla, että mä ei oltais koettu, että kyllä siinä jotain potentiaalia on*” (H6). Sen sijaan tiiviissä yhteisyrityksessä uudet valitaan tarkkaan harkiten, koska ”*ei tarte tulla kun vääränlainen ihminen, se alkaa syyä sitä ilmapörrää*” (H1). Ensikosketus osuuskuntaan on usein jonkinlainen harjoittelu, jonka aikana todetaan puolin ja toisin, että tullaan hyvin toimeen.

Kuuluminen yhteisöihin, jotka tarjoavat tarvittaessa apua ja turvaa, on tärkeää yksilön hyvinvoinnille (Hirvilampi 2015, 69). Haastattelussa keskinäinen tuki ja vastuiden jakaminen näyttävät tärkeinä osuuskuntayrittämisen motiiveina esimerkiksi toiminimiyrittäjyyteen verrattuna. Yhdelle perustajajäsenelle osuuskuntayhteisön muotoutuminen on mahdollistanut kesäloman ja kaksi viikottaista vapaapäivää – ”*miehän tein kuuspäivästä viikkoo kolme ja puol vuotta, niin eihän siinä yhdessä päivässä lepäydy*” (H1). Jäsenten muodostaman työyhteisön tuki voi olla tärkeää myös itsenäisesti työskentelevien jaksamiselle. Vaikka vastuu omasta toimialasta on joskus raskasta,

”tää osuuskunta kuitenkin mahdollistaa tosi eri lailla sitä, et mun ei tarvii olla yksin niitten asiointien kanssa. [...] Vaikka jokainen toimitaan omalla alallamme tavallaan itsenäisenä, niin kuitenkin on se koko konkekaronkka aina siinä taustalla.” (H5)

Vastavuoroisuus ja valmius keventää toisten kuormaa ovat olennaisia yhteistekemisen elementtejä (Moilanen *ym.* 2014, 35). Kaikissa tapauksissa ne eivät toteudu yhtä hyvin, vaan vastuiden kasautuminen turhauttaa. Yhtenä osuuskuntaan liittymisen syynä toiminimellä aiemmin työskennelleelle oli mahdollisuus keskittyä omaan työhön yritysburokratian keventyessä jakamisen myötä, mutta

”se ei oo menny lähellekään niin, vaan sen sijaan, että mä joudun huolehtiin omista paperiasioistani, mä huolehdin jopa 10–11 ihmisen muunkin asioista siinä. Mä oon nyt vaan ajautunu siihen tilanteeseen, että kyllä tää todellisuus on aika eri, kun mitä mä silloin aattelin. Et mä jotenkin kuvittelin, et varsinkin se ydinporukka, mikä lähti ihan alkuun, että he ois paljon aktiivisempia.” (H6)

Yhteiset vastuut vaihtelevat taustalta jokapäiväisen toiminnan eri puolien koordinoimiseen. Lienee melko yleistä, että vastuut kasautuvat kokeneimmille, joiden näkemykset vievät

tahattomasti tilan uusilta vastuunottajilta – ja asioiden hoiduessa muiden on helppo pysyä sivussa. Kasautuneiden vastuuden jakaminen ei välttämättä ole yksinkertaista tekijällekään: edellä lainattu jäsen toteaa, että perfektionismiin taipuvaisen on usein helpompaa tehdä itse kuin stressata toisten tekemisistä. Vaihteleva suhtautuminen ja sitoutuminen toimintaan heijastaa myös jäsenten kirjavia tarpeita (Moilanen *ym.* 2014, 218). Jottei toiminnassa syntyvä ja tarvittava tieto kasaudu harvoille, vaan kaikki pystyvät osallistumaan täysipainoisesti ja -valtaisesti, on kuitenkin tärkeää kiinnittää huomiota vastuuden jakamiseen ja antaa tilaa toimijoiden ja toiminnan muotoutumiselle kokeillen ja opetellen.

Yksi haastateltavista kuvaa toisintekemisen koskevan ”uutta yhteistoiminnan järjestämisen tapaa” (H4), johon kuuluu hierarkioiden välttäminen. Demokratian ja tasavertaisuuden ihanteita ja niihin perustuvia käytäntöjä voi pitää jäsenistön keskinäisriippuvuuden tunnistamisena ja vahvistamisena. Siitä huolimatta tiedollisia hierarkioita ja muita osallistumisen esteitä syntyy herkästi (ks. Aho *ym.* 2017, 81). Haastattelujen mukaan yksi aloitteellinen ja perehtynyt jäsen ohjaa päätöksentekoa tahtomattaankin, jos harvalla on vahvoja näkemyksiä. Eniten vastuuta ottavilla on usein vankka kokonaiskuva ja vakuuttavat perustelut, joita on helppo kannattaa. Yhdessä osuuskunnassa aktiivisimmin päätöksentekoon osallistuvat ovat pääosin pitkään mukana olleita, ja arkisissa neuvotteluissa toimija-asetat saattavat vaikuttaa julkilausuttuja päätöksentekotilanteita enemmänkin. Eräs jäsen kertoo miettineensä, lisäksi demokratiaa, jos hän siirtyisi sivuun ja roolit muotoutuisivat uudelleen.

Hierarkioita voi lähestyä toisin tehdessä kohdattavina, perittyinä hankaluuksina, joiden näkyväksi tekeminen ja työstäminen on osa talouden demokratisoimista ja yhteistoimintaan liittyviä eettisiä neuvotteluja (Alhojärvi 2015, 146–147; Hyvärinen 2017, 42; Houtbeckers & Kallio 2019, 166). Toiminnassa saatetaan huomaamatta uusintaa luutumia esimerkiksi taloudesta asiantuntijuuden alana, jossa useimpien toimintatila on ahdas (Alhojärvi 2015). Vastuunjaon ja päätöksenteon käytännöt ovat kuitenkin sosiaalista ja tiedollista yhteisvaurautta, joka kasvaa ja kehittyy tehdessä, jos siihen kiinnitetään huomiota. Kaikkien osuuskuntien päätöksentekoa kuvataan keskustelevalaksi ja yhteisymmärrykseen pyrkiväksi; niistä suurimmassa piirteet ovat kiteytyneet konsensuspätöksenteoksi ja ylin päätösvalta on kaikille avoimilla kuukausikokouksilla. Vastuuden ja tiedon kasautumista taas pyritään estämään muun muassa kuukausittain kiertävien vastuutehtävien avulla. Vaikka hierarkioita ehkäiseviä ja purkavia toimintatapoja kehitetään, monisäikeisissä vastuuden, tiedon ja vallan vyyhdeissä riittää haastattelujen perusteella setvittävää.

Yhteisvaurauden rakentaminen, jota (pien)osuustoimintakin pitkälti on, on ”kykyjen, osaamisen ja resurssien vapaaehtoista jakamista” (Moilanen *ym.* 2014, 35) ja samalla yhteisen oppimisen prosessi (emt., 187). Kaikkien mukanaolijoiden moninaisten tietojen ja taitojen arvostaminen (Eskelinen 2020, 32) ja niiden tunnistaminen osittaisiksi ja toisiaan täydentäviksi (Aho *ym.* 2017, 83) on toimija-asetmia tasaava, kuulumisen kokemuksia tuottava lähtökohta yhteistoiminnalle.

Taitojen ja tietojen yhteen tuleminen (ks. Gibson-Graham 2006, 144–152) esiintyy yhteisyrityksen antina useammassa haastattelussa. Monitaitoinen joukko mahdollistaa laaja-alaisuuden, ja kirjavien kiinnostusten kohdatessa syntyy uudenlaisia toiminta-ajatuksia. Esimerkiksi kielivähemmistöille järjestettävien sarjakuvatyöpajojen kuvataan olevan ”seurausta kielen harrastamisesta lisättyä yhteistöimintaan lisättyä kuvataiteeseen” (H3); hankeidea syntyi kuvataiteilijan ja yhteisöpedagogin yhteistyönä. Yhteisten ajatteluprosessien antoisuus kuuluu myös päätöksenteosta puhuttaessa:

”Sen huomaa näitten kuukausikokouksien arvon just, kun on sellasia outoja kysymyksiä. Ja siis niistä saatetaan puhua kauan ja sitten keksitään ratkasu, joka onkin yllättävä... Se on hauskaa. Vaikka onkin joku maailman epäkiinnostavin aihe ja silti kaikki keskustelelee siitä innoissaan.” (H4)

Haastattelussa kerrotaan myös tekemisen vapaudesta sekä työn arvokkuudesta sen määrästä riippumatta. Mahdollisuutta osallistua monin tavoin voi ajatella ihmisten

omanlaisuuden ja moninaisuuden arvostamisena. Osuuskunnassa, jonka tavoitteita on voimaannuttava työllistäminen, suhtautuminen näkyy haastateltavan kommentoimissa arvostavasti toisen työtä ja molempien puhuessa lämpimästi harjoittelijasta, joka viihtyy niin, ettei malta lopettaa. Osuuskunta tarjoaa harjoittelu- ja kuntoutuspaikkoja osatyökykyisille, joista osa on sittemmin liittynyt jäseniksi:

”[Toinen jäsen] tuli kans kuntouttavaan, [...] siinä miekin huomasi, että se on tosi hyvä [eräässä työssä]. Nii sitte vähän patistelin, että siun pitää nyt lähteä tätä opiskelemaan, sit voit tulla tekemään tänne jotakin. Ja sihtän se kävi opiskelemassa, ja koko ajan tässä vähän pyöri, ja sitte jäi.” (H1)

Kuten Eskelinen (2020, 32) toteaa, ”toisten auttaminen potentiaalinsa tunnistamisessa tekee osaltaan talouden prosessista arvokasta”. Kun osuuskuntatyössä huomioidaan mahdollisimman monia osallisia tarpeineen (ks. edellinen luku) ja tunnistetaan jäsenten monenlaisia osallistumisen tapoja, vahvistetaan erilaisia hyvinvoinnille merkityksellisiä suhteita. Tässä tarkastellut osuuskuntayhteisön vuorovaikutussuhteet tuottavat parhaimmillaan sekä kuulumisen ja arvonannon kokemuksia että keskinäiseen apuun ja vastavuoroisuuteen perustuvaa turvallisuuden tunnetta jäsenille (ks. Hirvilampi 2015, 69). Suhteiden muotoutuminen on kuitenkin myös eettisistä neuvottelua yhteisöön kuulumisen ehdoista ja jäsenten yhtäläisistä osallistumismahdollisuuksista.

Vastuullista tekemistä ja toisenlaisen talouden taitoja

”[T]ällä hetkellä [...] mä oon ihan oikeessa paikassa, ihan oikeessa yhteisössä ja teen sitä, mitä mä haluan tehdä” (H5), toteaa yksi osuustoimijoista. Tarkastelemani osuuskuntatyö on ansiotyöhön ja vapaaehtoistyöhön painottuvaa monimuotoista tekemistä, jossa on toisinaan myös vaikuttamaan pyrkivän toiminnan ja harrastustoiminnan piirteitä (ks. Hirvilampi 2015, 68). Mielekäs, vastuullinen ja monipuolinen toiminta (*doing*) kokoo hyvinvoinnin ulottuvuuksia; se määrittyy ”toimeentulemisen, ihmisen itsensä toteuttamisen ja yhteisyyden tarpeiden näkökulmasta” (emts.). Niinpä hyvä työ voi olla esimerkiksi turvattu toimeentulon hankkimista sosiaalisesti antoisassa, toisten tarpeita huomioivassa työssä, jonka sisältöihin ja ajankäyttöön voi vaikuttaa.

Elävän läsnäolon kysymykset (*being*) näkyvät haastatteluaineistossa muita ulottuvuuksia vähemmän, mutta mielekäs työ voi tarjota mahdollisuuksia itsen toteuttamiseen, arvojen mukainen työ edistää eheää kokemusta olemisesta ja yhteistoiminta on olennainen osa ihmisenä kasvamista (Hirvilampi 2015, 68–69). On myös tärkeää, että kunkin taitoja ja työpanosta arvostetaan, ja osuuskunnalta jää aikaa ja jaksamista muulle elämälle. Vaikka itsehallinnollisuus voi lisätä valtaa omaiin elämänvalintoihin ja näkyy esimerkkiosuuskunnissa mahdollisuuksina osallistua itselle sopivalla tavalla, jaksaminen myös huolestuttaa. Vastuiden kasautuessa velvollisuuden tuntuu jyrää toisinaan työn ilon. Yrittäjämäisissä luovan alan töissä osuuskunta voi selkiyttää toimeentuloa (Moilanen *ym.* 2014, 89, 96), mutta osa epävarmuudesta säilyy, jos toimeksiantoja tulee lyhyellä varoitusaajalla; lähitulevaisuuden rahatilannetta ja ajankäyttöä on vaikea ennakoita.

Edellisissä luvuissa käsittelemäni merkityksellisten suhteiden vaaliminen on myös *doing*-ulottuvuutta luonnehtivaa vastuullista tekemistä: yhtäältä vastuunkantoa vaikutuksista, eettistä herkkyyttä ja taitojen käyttämistä hyvään; toisaalta omaehtoisen osuustoiminnan tuomia kokemuksia osaamisesta ja osallisuudesta ainakin aktiivisimmille vastuunottajille.

”Ja sitte tää kaikki yhdistettynä vielä siiben, et tehään [jopa ihan menestyksekkäästi] liiketoimintaa, niin se on jotenkin ihan kutkuttava ajatus, että [...] me ollaan jotenkin eletty todeksi tämmöinen vaihtoehto. Se on hirmu kannustavaa ja jotenkin aika isoaki, vaikka välillä tuntuu, että meillä on vaan tämmöinen pieni kabvila tässä...” (H7)

Oppiminen on haastatteluissa toistuva mielekkään toiminnan muoto (ks. Hirvilammi 2015, 68). Osuuskunnat laajentavat jäsenten toimintamahdollisuuksia tarjotessaan kokemuksia yhteistoiminnasta ja aktiivisesta talouden tekemisestä. Niissä opittavat keskinäisen toimeentulon ja yhteisen vallankäytön taidot luovat edellytyksiä laajemmillekin muutoksille.

Yhdessä haastattelussa kuitenkin hämmästellään raha-asioiden tuleamista tutuiksi ja ymmärrettäviksi – millaista taloutta vaihtoehtoiseksi profiloituvassa osuuskunnassa opitaankaan, kun

”tällasen solidaarisuustalouden kokeilun kautta on kasvanu täysivaltaisemmaksi kapitalistisen rahajärjestyksen kompetentiksi hallitsijaksi ja jäseneksi, että pystyy käyttämään kirjanpito-ohjelmaa ja ymmärtää sitä paremmin?” (H4)

Vaikka kokonaisvaltaisempien, vähemmän kapitalosentristen kirjanpidon työkalujen kehittäminen olisi tarpeen, voi kirjanpidon kaltaisia käytännön yritystaitoja pitää myös talouden muuttamisen taitoina ja talouden demokratisoinnin edellytyksenä.

Yrityksinä osuuskuntienkin on huolehdittava rahallisesta kannattavuudesta toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi – ja myös neuvotteluja kannattavuusvaatimusten suhteesta kestäväen hyvinvoinnin tavoitteluun olisi paikallaan tarkastella lähemmin – mutta se ei silti ole ainoa tai riittävä osuuskuntien onnistumista määrittävä tekijä (ks. Moilanen *ym.* 2014, 200). Arvokkaita toiminnan tuottoja ovat esimerkiksi työssä karttuneet taidot ja kokemukset, joiden avulla laajentaa toisenlaisen talouden käytäntöjen osuutta elämässä vaikka vapaehtoistyöstä toimeentulon hankkimiseen:

”Varmaan tää [osaukunnassa] toimiminen on osaltaan syyllisenä siihen, että nyttien teen niitä yrittäjäopintojakin ja [...] en voi oikeestaan tosiasiallisesti ajatella mitään muuta [yritysmuotoa] kun osuuskuntaa. [...] [S]e on helpompi jotenkin lähtee perustamaan arvoille [...] ja sitte se [...] ybessä tekeminen eikä kuitenki.” (H7)

Lopuksi

Tarkastellessani osuuskuntia mahdollisena kestäväen työn järjestämisen tapana olen jäsentänyt osuuskuntatyössä neuvoteltavia tarpeita kestäväen hyvinvoinnin mallin avulla. Siinä hyvinvoinnin kokonaisuuden ymmärretään koostuvan neljästä ulottuvuudesta, joista aineellisen elintason (*having*) tulee kohtuullistua merkittävästi, kun taas merkitykselliset suhteet (*loving*), mielekäs toiminta (*doing*) ja elävän läsnäolon kokemukset (*being*) voivat runsastua kestäväillä tavoilla (Hirvilammi 2015, 66, 75).

Tasaomistus ja jäsendemokratia luovat osuustoimijoille tilaa neuvotella toimeentulosta ja sen tuottamisen ehdoista (ks. *having*). Tarkastelemisani neljässä osuuskunnassa huolehditaan riittävästä rahatuloista monin tavoin, ja luonnonedellytysten huomioiminen kiteytyy mahdollisimman harmittoman työn ihanteeksi. Vaikka ekologisesti kestäväää elintasoaa ei todennäköisesti saavuta yksittäisen toimijan päätöksillä Suomen kaltaisessa ylikuluttavassa yhteiskunnassa (Hirvilammi 2015, 74), on kiinnostavaa, että haastatellut vaikuttavat tyytyvän melko matalaan tulotasoon, kun heidän päätösvaltansa ylittää sekä suhteisiin, joissa toimeentuloa tuotetaan, että yhteisen vaurauden määrittelyyn ja käyttöön.

Osuuskuntaesimerkit havainnollistavat, kuinka erilaiset työn muodot voivat tuottaa paljon muutakin arvokasta kuin rahatuloja. Osuustoimintaa yleensäkin luonnehtiva tarvelähtöisyys esiintyy haastatteluaineistossa usein toimijayhteisöä ja sen *having*-tarpeita laajempaan kysymyksenä. Toimeentulon tuottaminen ja yhteisen tilan ylläpitäminen on parhaimmillaan vastuullista tekemistä, jossa keskinäisriippuvuuksien tunnistamisesta versoo merkityksellisiä suhteita ja laajat vaikutusmahdollisuudet työntekoon voivat edistää kokemusta elävästä läsnäolosta vieraantumisen sijaan (taulukko 3).

Taulukko 3. Kestävän hyvinvoinnin aineksia esimerkkiosuuskunnissa (ks. Hirvilampi 2015, 66–70; Joutsenvirta ym. 2016, 39–40).

Table 3. Elements of sustainable welfare in the example cooperatives (see Hirvilampi 2015, 66–70; Joutsenvirta et al. 2016, 39–40).

Hyvinvoinnin ulottuvuus	Osatekijät osuuskunnissa	Kestävän hyvinvoinnin aineksia	Huolenaiheita
<i>Having</i> Kohtuullinen elintaso	<i>Tarpeelliset resurssit</i> • Rahallinen toimeentulo • Elintason luonnonedellytykset	• Ansiotason määrittely • Palkansaajastatus ja sosiaaliuudet • Riskien välttäminen • Mahdollisuus osa-aikatyöhön • Ei tarpeetonta toimeentulon eteen • Ympäristövaikutukset ja tuottajien toimeentulo huomioon	• Käsitöläisyys ei elätä • Ei aina tarpeeksi ansiotyötä • Perustulon kaipuu • Mutkikkaat yhteydet aineelliseen perustaan
<i>Doing</i> Mielekäs, vastuullinen, monipuolinen toiminta	<i>Tekemisen muodot</i> • Ansiotyö • Vaikuttaminen • Harrastustoiminta • Oppiminen • Ulottuvuuksien tasapaino	• Jäsendemokratia • Vastuunotto • Tekemisen vapaus • Vastuunkanto vaikutuksista • Muutoksen edistäminen • Toisenlaisen talouden taidot	• Kasautuvat vastuut
<i>Loving</i> Merkitykselliset suhteet	<i>Keskeiset yhteydet</i> • Ystävät • Työyhteisö • Paikallisyhteisö • Globaali yhteisö • Muut lajit • Luonto	• Ystävyyssuhteet • Toimiva työyhteisö, keskinäinen tuki • Tasavertaisuuden ihanne • Mahdollisimman harmiton työ • Laajaa hyvinvointia tavoitteleva vaihdanta • Kansalaistoiminnan tukeminen	• Yhtäläisten osallistumis- mahdollisuuksien toteutuminen • Kaukaisten yhteyksien huomioiminen niitä hämärtävässä maailmassa
<i>Being</i> Elävä läsnäolo ja itsen toteuttaminen	<i>Olemisen tavat</i> • Eheä kokemus olemisesta • Yhteys omiin tarpeisiin • Arvokkuuden tunne • Kasvu ihmisenä • Elämänhallinta • ≠ Vieraantuminen ja välineellisyys	• Valta omiin elämänvalintoihin • Aika muulle elämälle • Työ jaksamisen mukaan • Yhteistekeminen ja kasvu ihmisenä • Arvojen mukainen toiminta	• Kuormittavat vastuut • Toimeksiannot ja ajankäytön ennakoimattomuus

Hyvinvoinnille merkityksellisiä suhteita muovaavat neuvottelut jäsenten osallistumis- mahdollisuuksista ja mahdollisimman monien osallisten tarpeiden huomioimisesta. Hyvä työ hahmottuu paitsi mahdollisimman harmittomana, myös hierarkioita purkavana, laajaa hyvinvointia tuottavana ja muutosta edistävänä. Koska toisin tehdään perityissä tilanteissa ja osana yhteiskuntaa (Moilanen ym. 2014, 201; Houtbeckers & Kallio 2019, 166), vastuullinen tekeminen on myös ristiriitojen työstämisestä tasavertaisuuden toteutumisesta vaihdannan vaikutusten tuntemiseen.

Kestävän työn ajattelemisen on mielekästä aloittaa olemassa olevista käytännöistä vahvistamisen arvoisine – ja uudelleenarvioimista vaativine – piirteineen (ks. Gibson-Graham 2006, 194–195). Lähiluku sopi työn moniaineksisuuden ja eettisen päätöksenteon paikkojen hahmottamiseen osuustoimijoiden haastatteluista ja voisi toimia niiden etsimiseen yllättävämistäkin yhteyksistä. Vaikka neuvottelu keskinäisriippuvuuksista on

tarkastelemisani osuuskunnissa erityisen näkyvää, niiden välinen moninaisuus vihjaa, että liiketoiminnalla voi muodosta riippumatta olla monenlaisia tavoitteita ja työ voi vastata erilaisiin tarpeisiin (myös Alhojärvi 2016b). Vastaavaa herkkyyttä tulisikin harjoittaa kaikessa liiketoiminnassa ja kaikenlaista työtä tarkastellessa. Kestävyyden ja oikeudenmukaisuuden ei pitäisi olla vaihtoehtoisiksi ymmärrettyjä piirteitä, vaan Moilasta ja kumppaneita (2014, 172) lainaten voi kysyä, ”eikö muka kaikki yrittäminen ole yhteiskunnallista”, jolloin ”kaikkea yrittämistä tulisi arvioida tiukasti yhteiskunnallisten vaikutusten näkökulmasta, sosiaaliset ja ekologiset vaikutukset mukaan lukien”.

Kun toimeentulon epävarmuus lisääntyy eikä työllisyyden lisääminen tuotantoa kasvattamalla ole sen enempää ekologisesti kestävä kuin globaalisti oikeudenmukaistakaan (Joutsenvirta *ym.* 2016, 135), osuustoiminta voi olla yksi tapa tavoitella yhteistä hyvää toimeentuloa. Vaikkeivät esimerkkiosuuskunnat pyri liikevaihdon kasvattamiseen – kannattavuus riittää, ja kohtuullinen ylijäämä voi tukea tavoitteita tuomalla vakautta ja uusia toimintamahdollisuuksia – toiminta saattaa laajeta jäsenten työtuntien tai uusien jäsenten myötä. Tämä suhteellinen kasvu voi olla talouden muuttamista, joka kokonaistuotannon ja ympäristökuorman kasvattamisen sijaan laajentaa muuta kuin voittoa tavoittelevan, demokraattisen liiketoiminnan alaa. Silloin siinä on mahdollisuuksia kasvun purkuun, taloudellisen toiminnan saattamiseen ekologisesti kestäväälle tasolle: jos tarpeellisen osuus tuotosta kasvaa suhteessa ylijäämään, voi toimeentulon turvaamiseen riittää pienempi toiminnan volyyymi ja lyhyempi työaika. Tällöin sekä kohtuullisen elintason saavuttaminen että hyvinvoinnin eri puolien tasapainoinen huomioiminen olisi hiukan helpompaa.

Monissa osuuskunnissa tehdään paraikaa monenlaista tarpeisiin vastaavaa työtä, jonka ihanteita ja tavoitteita määritellään yhdessä. Osuuskuntatyön kaltainen talouden toisintekeminen voi kestävien käytäntöjen ohella tuottaa käsitystä taloudesta keskinäisriippuvaisena, jatkuvasti neuvoteltavana yhteisen vastuunoton ja päätöksenteon tilana. Yhteinen vastuu toiminnasta ja sen vaikutuksista voi vahvistaa jäsenten monipuolista, omaehtoista yhteiskunnallista toimijuutta, jollaista tarvitaan kasvutalouden edellytysten ehtyessä ja suuntia kohti kestävästä hyvinvointia haettaessa.

Lähteet

- Aho, A. (2019) ”Hirnu kannustavaa ja aika isoakin.” Talouden toisintekemisen arkisia mahdollisuuksia joensuulaisissa pienosuuskunnissa. Pro gradu -tutkielma. Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20191162>>.
- Aho, A., Korkatti, M., Rannikko A. & Tiainen S. (2017) Kokemuksia solidaarisuustalouden tekemisestä: Kulttuuriosuuskunta Laituri yhteistoiminnan opettelemisen tilana. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 18, 73–84. <<https://journal.fi/sosiaalipedagogikka/article/view/63507>>.
- Alhojärvi, T. (2015) Talouden pedagogisoinnista: Luonnostelua vastuun ottamiseksi performatiivisesta taloustiedosta. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 16 145–164.
- Alhojärvi, T. (2016a) Talouden toisinajattelun mahdollisuus: Katherine Gibsonin haastattelu. *Alue ja ympäristö* 46(1), 58–63. <<https://aluejymparisto.journal.fi/article/view/64910>>.
- Alhojärvi, T. (2016b) Merkillinen hiljaisuusmatkailu: Toisintulkintoja hiljaisuudesta, luonnosta ja taloudesta. Teoksessa Järviluoma, H. & Piela, U. (toim.) *Äänimaisemissa*. Kalevalaseuran vuosikirja 95. SKS, Helsinki, 99–116.
- Allardt, E. (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. WSOY, Helsinki.
- Cameron, J. (2020) Framing essay: the diversity of enterprise. Teoksessa Gibson-Graham, J. K. & Dombroski, K. (toim.) *The Handbook of Diverse Economies*. Edward Elgar, Cheltenham, 26–39.
- Eskelinen, T. (2012) Taloustieteen normatiivisuus ja hyvinvoinnin tulkinnat. *niin & näin* 3 79–86. <<https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn123-17.pdf>>.
- Eskelinen, T. (2013) Talouden esittäminen ja talous valtana. Teoksessa Eskelinen, T. & Heikkilä, S. (toim.) *Talous ja arvo*. SoPhi, Jyväskylä, 14–33.
- Eskelinen, T. (2016) Talouden ontologia ja toivon tuotanto. *Versus* 7(3) 1–3. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201612155113>>.
- Eskelinen, T. (2020) The conception of value in community economies. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilampi, T.

- & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies Within a Welfare State*. Mayfly Books, 23–45.
- Eskelinen, T., Hirvilampi, T. & Venäläinen, J. (toim.) (2020) *Enacting Community Economies Within a Welfare State*. Mayfly Books.
- Eskelinen, T. & Sorsa, V.-P. (2011) *Hyvät talous*. Like, Helsinki.
- Gibson-Graham, J. K. (2006) *A Postcapitalist Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Gibson-Graham, J. K. (2008) Diverse Economies: Performative Practices for "Other Worlds". *Progress in Human Geography* 32(5), 613–632. <https://doi.org/10.1177/0309132508090821>
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. (2019) *Elävä talous: Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Vastapaino, Tampere.
- Gibson-Graham, J. K. & Dombroski, K. (2020) Introduction to the Handbook of Diverse Economies: inventory as ethical intervention. Teoksessa Gibson-Graham, J. K. & Dombroski, K. (toim.) *The Handbook of Diverse Economies*. Edward Elgar, Cheltenham, 1–24.
- Gibson-Graham, J. K. & Roelvink, G. (2009) An Economic Ethics for the Anthropocene. *Antipode* 41(1) 320–346. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00728.x>
- Haraway, D. (1988) Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14(3) 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Hirvilampi, T. (2015) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä: Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136, Kela, Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/154175>>.
- Hirvilampi, T. & Joutsenvirta, M. (2020) Diverse work practices and the role of welfare institutions. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilampi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies Within a Welfare State*. Mayfly Books, 47–70.
- Houtbeckers, E. & Kallio, G. (2019) Talous käytäntöteoreettisesti: Kotitalouksien omaehtoinen ruoanhankinta taloutta koskevan tiedon lähteenä. *Tiede & Edistys* 2 150–169.
- Hyvärinen, P. (2017) Ruoantuotannon ristiäisiä rikkaruohonjuuritasolla: Kitkeminen työnä, tiedontuotantona ja tulevaisuuksien tekemisenä. *Sukupuolentutkimus* 30 35–48.
- Johanisová, N., Suriñach Padilla, R. & Parry P. (2014) Co-operatives. Teoksessa D'Alisa, G., Demaria, F. & Kallis, G. (toim.) *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Routledge, London, 152–155.
- Joutsenvirta, M., Hirvilampi, T., Ulvila, M. & Wilén, K. (2016) *Talous kasvin jälkeen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Lähde, V. (2013) *Niukkouden maailmassa. niin & näin*, Tampere.
- Moilanen, H., Peltokoski, J., Pirkkalainen, J. & Toivanen T. (2014) *Unsi osuuskunta: Tekijöiden liike*. Into, Helsinki.
- Peltokoski, J. & Pirkkalainen, J. (2017) Osuuskunnat työn ja tuotannon tiloina: työllistävästä osuuskunnasta radikaaliin osuuskuntaliikkeeseen. Teoksessa Nuutinen, V. (toim.) *Unsi työväki: Työ ja yrittäjyys prekarisoituvan palkkatyön yhteiskunnassa*. Into, Helsinki, 157–189.
- Pöysä, J. (2010) Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, J., Järviluoma, H. & Vakimo, S. (toim.) *Vaeltavat metodit*. Suomen kansantietouden tutkijain seura, Joensuu, 331–360.
- Pöysä, J. (2015) *Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen kansantietouden tutkijain seura, Joensuu.
- Talvikallio, E. (2019) Saatesanat Elävään talouteen. Teoksessa Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. *Elävä talous: Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Vastapaino, Tampere, 13–19.
- Ulvila, M. & Pasanen J. (2010) *Vihreä nujako: Fossiliikapitalismista vapauteen*. Like, Helsinki.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J. T. & Järvensivu, P. (2019) Onnistunut irtikykentä Suomessa? *Alue ja ympäristö* 48(1) 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>